

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

1995. – 496 с. **21.** Тосунян Г.А. Теория банковского права: В 2-х т. – Т.1. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2004. – 696 с. **22.** Хозяйственное право: Учеб./Под. ред. В.К. Мамутова– К.: Юринком Интер, 2002. – 912 с. **23.** Яценюк А.П. Організація системи банківського нагляду і регулювання в Україні: Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.04.01. – Укр. акад. банк. справи. – Суми, 2004. – 20 с.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СИСТЕМЕ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Глибко С.В.

В статье исследованы вопросы определения содержания государственного регулирования банковской деятельности, соотношение этой категории с управлением хозяйственной деятельностью и банковским регулированием как деятельностью Национального банка Украины.

Ключевые слова: государственное регулирование банковской деятельности, управление хозяйственной деятельностью, банковское регулирование.

THE STATE REGULATION OF BANKING ACTIVITY IN THE SYSTEM OF ECONOMIC RELATIONS

Glibko S.V.

In the article questions of definition of content of state regulation of banking activity and, parity of this category with management of economic activity and bank regulation as activity of National bank of Ukraine are researched.

Key words: state regulation of banking activity, management economic activity, bank regulation.

Надійшла до редакції 23.03.2010 р.

УДК 347.73

*О.О.Дмитрик, канд. юрид. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ЯК ДЖЕРЕЛА ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Активний розвиток фінансових відносин, що відбувається в даний час в державі, й курс на інтеграцію до європейської спільноти вимагають перегляду традиційних підходів вітчизняної фінансової науки стосовно його джерел. У ст.9 Конституції України закріплено положення, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Вер-

ховною Радою, є частиною національного законодавства країни [4; 1996. – № 30. – Ст. 141]. Це свідчить про те, що держава визнала (або, скоріше, констатувала) здатність норм міжнародного права регулювати внутрішньодержавні відносини [8, с. 7], а також міжнародні договори, які містять фінансово-правові норми, частиною фінан-

ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ФІНАНСОВОГО ПРАВА

сового законодавства. Однак наведене положення Основного Закону дає лише загальне уявлення стосовно місця міжнародних договорів у національній системі законодавства, що вказує на необхідність ґрунтовного аналізу цього питання. У зв'язку із цим цілком закономірно, що з реформуванням фінансових відносин і вдосконаленням чинного фінансового законодавства держави посилюється увага до численних міжнародних договорів, у яких закріплені міжнародні принципи і стандарти, що діють у сфері фінансової діяльності різних країн, взаємодія органів, що здійснюють фінансову діяльність в Україні, з відповідними установами іноземних держав. Тому не випадково, що науковцями серед джерел фінансового права виокремлюються міжнародні угоди, що містять його норми, які у контексті інтеграції України до міжнародного співтовариства, посилення взаємозалежності і спільного вирішення глобальних проблем набувають особливого значення.

Показово, що майже у всіх підручниках і навчальних посібниках з фінансового права при викладенні матеріалу щодо його джерел тією чи іншою мірою згадуються міжнародні договори [Див., напр.: 13, с. 32; 22, с. 29]. При цьому деякі вчені навіть знаходять підстави для

ствердження про існування міжнародного фінансового права [Див.: 16, с. 230-274 ; 24, с. 48-123], які, до речі, ми вважаємо доволі сумнівними. Поряд з тим детальний розгляд міжнародних правочинів у цьому контексті в доктрині фінансового права майже не проведено. У той же час ми не можемо вважати, що розробка цієї тематики не забезпечена певними досягненнями. При здійсненні її дослідження й написанні даної статті нами використані праці науковців у галузі міжнародного права та інших правових наук, що мають важливе значення для розкриття позначеної тематики (С.О.Баєва, В.О.Канашевського, М.П.Кучерявенка, І.І.Лукашука, Н.І.Чужикової та ін.). Отже, метою цієї публікації є аналіз наукових поглядів стосовно дії міжнародних договорів при врегулюванні фінансових відносин в Україні, а також визначення їх місця в системі джерел фінансового права.

Нині серед джерел, що містять норми міжнародного права, вагому значимість мають саме міжнародні договори. Вони становлять доволі великий і складний для правозастосування нормативний масив, що потребує більш глибокого і всебічного дослідження. Пріміром, при здійсненні фінансової діяльності укладаються числен-

ні договори – кредитні, щодо співпраці між певними органами, стосовно уникнення подвійного оподаткування та ін. Але, з'ясовуючи співвідношення норм українського фінансового права й норм міжнародних договорів, необхідно погодитися з думкою Н.І.Чужикової, яка підкреслює, що міжнародне право не є монолітною системою, обов'язковою для всіх суб'єктів останнього. За приклад вона вказує на специфіку оподаткування, за якої у цих питаннях кожна держава дотримується принципів суверенітету й має право самостійно, в одnobічному порядку регламентувати власну податкову систему, а в разі виникнення податкових вимог з боку іншої країни обмежувати їх дії міжнародними договорами [23, с. 159]. Дійсно, кожна держава самостійно встановлює на своїй території порядок реалізації норм міжнародних договорів, але з урахуванням принципу «*pacta sunt servanda*» – добросовісного виконання взятих на себе зобов'язань.

Окрім того, треба враховувати, що самі собою норми міжнародного права (зокрема, певних договорів) діяти не можуть, оскільки в будь-якому випадку держава має, так би мовити, «вказати своє слово» щодо дії норм таких угод. Так, І.І. Лукашук стверджує, що за всіх умов норми міжнародного

права так чи інакше підключаються до національної правової системи. На думку вченого, цим визначається одне з принципових положень, що, наприклад, суд безпосередньо застосовує норми, інкорпоровані в національне право, а не саме міжнародне право, і робиться це так, як передбачено правом конкретної держави [10, с. 103]. Схоже висловлюються й інші правники. Приміром, В.Д. Попков вважає, що норми міжнародно-правових актів задля регулювання внутрішньодержавних відносин повинні ввійти до системи права цієї держави, тобто імплементуватися внутрішнім правом [19, с. 562].

У науковій правовій літературі зазначається, що співвідношення національного й міжнародного права залежить від того, якої концепції – моністичної чи дуалістичної – дотримується країна [2, с. 73]. Основою першої є визнання за внутрішньодержавним чи міжнародним правом його безумовного превалювання за одночасної констатації інтеграційної цілісності міжнародного й національного права. При цьому фактично йдеться про 2 варіанти такої концепції: (а) акти міжнародного права включаються до національного законодавства і превалюють над ними; (б) акти міжнародного права включаються до

ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ФІНАНСОВОГО ПРАВА

національного законодавства, але пріоритет має останнє. Відповідно до другої концепції міжнародне й національне право розглядаються як самостійні, рівнопорядкові й активно взаємодіючі системи [1, с. 10].

Як уже зазначалося, у ст. 9 Конституції проголошено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства країни. Поряд із цим на конституційному рівні не встановлено пріоритету міжнародних договорів над внутрішнім законодавством. Про це йдеться в Законі України (далі – Закон) від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори України», у ст. 19 якого говориться, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і їх положення застосовуються в порядку, передбаченому для норм внутрішньодержавного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, закріплені інші правила, ніж передбачені у відповідному акті національного законодавства, застосовуються правила міжнародного договору [4; 2004. – № 50. – Ст. 540]. Незважаючи на законодавче ви-

значення пріоритету міжнародно-правових норм над нормами чинного національного законодавства, питання остаточної ієрархії джерел фінансового права, зокрема, місця знаходження міжнародних правочинів, що регулюють фінансові відносини, у системі цих джерел, залишається дискусійним.

Цікавим є той факт, що з урахуванням норм Конституції й зазначеного Закону науковці висловлюють діаметрально протилежні думки стосовно того, якої концепції – моністичної чи дуалістичної – дотримується наша держава. Приміром, П.Ф. Мартиненко переконує, що Основний Закон країни виходить з утвердження органічної єдності монізму міжнародного й національного права України. Як наслідок – конституційна система і правовий порядок в Україні вперше набули характеру відкритості щодо прямої дії норм міжнародного права (зокрема, чинного міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України) у внутрішньодержавних відносинах України [12, с. 64].

Іншого погляду дотримується, М.Д. Савенко, який наполягає на тому, що положення ст. 9 Конституції про дію міжнародного права в державі свідчить про самостійність систем міжнародного й національного права,

тобто ця норма виходить з теорії дуалізму в їх співвідношенні. Міжнародні договори, норми, принципи та інші елементи міжнародного права для застосування їх в Україні повинні бути в установленому порядку імкорпорованими у внутрішнє законодавство [20, с. 75]. Характерно, що кожна з позначених точок зору має право на існування стосовно України, оскільки статус міжнародного договору в її правовій системі не окреслено чітко. Аналізові норми свідчать, що на законодавчому рівні не закріплено прямої дії міжнародних правочинів, а останні без згоди парламенту не можуть вважатися чинними, тому, як вбачається, ми не можемо стверджувати, що Україна виходить з принципу монізму. У той же час для використання міжнародних договорів у нашій державі слід застосувати процедуру, за якої Верховна Рада України надає таким актам згоду на їх обов'язковість. Причому однією з форм надання такої обов'язковості правочину є його ратифікація, що виступає інструментом його інкорпорації у внутрішнє законодавство. Ось чому Україну не можна охарактеризувати як державу, яка дотримується моністичної концепції.

Про важливість окреслення місця міжнародних договорів у

національному законодавстві, в системі права й системі його джерел говорять багато вчених [Див., напр.: 19, с. 346, 347]. Однак у юридичній літературі існують 2 полярні позиції щодо включення міжнародних правочинів до джерел національного права. Так, прихильники першої точки зору стверджують, що міжнародні договори ні в якому разі не можуть бути джерелом національного права. Зокрема, В.О.Канашевський наполягає на тому, що визнання міжнародного правочину джерелом національного права не відповідає об'єктивній реальності, тобто самостійному існуванню 2-х правових систем. Міжнародні договори вчений називає регулятором певних відносин [8, с. 29, 33] і приєднується до думки Г.В.Ігнатенка, що форми права системи однієї одночасно не можуть бути формами права іншої. Кожна правова система має свої джерела, яким властива здатність виконувати притаманні їм функції в межах іншої, не переходячи до неї і зберігаючи так звану «прописку» у власній правовій системі [Див.: 7, с. 75; 13, с. 158]. Так міркує й С.Ю.Марочкін, підкреслюючи, що джерела права міжнародного і внутрішнього діють разом, але не включаються до загального масиву [11, с. 35-36, 43].

ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ФІНАНСОВОГО ПРАВА

До речі, у фінансово-правовій доктрині зазначається, що міжнародні договори теж не завжди включаються до системи джерел фінансового права [21, с. 124-127 та ін.]. Г.В.Петрова пояснює це тим, що у низці держав норми внутрішнього законодавства можуть переважати над вимогами належним чином ратифікованих міжнародних угод, що вступили в законну юридичну силу. Наприклад, у США норми про оподаткування доходу від приросту вартості нерухомого майна при його відчуженні у деяких випадках превалюють над положеннями міжнародних договорів [15, с. 282].

Прихильники другої точки зору констатують, що міжнародні договори набувають значення джерела національного права. Так, на думку Н.І.Чужикової норми міжнародного права, включені до правової системи тієї чи іншої країни, виступають невід'ємною інтегральною її частиною, але поряд із тим такими, що не втрачають зв'язку з міжнародно-правовою системою. При цьому вчена визнає міжнародні правочини джерелом фінансового права за наявності згоди на їх обов'язковість, ратифікацію й офіційне опублікування [23, с. 163]. Таку позицію обстоює й С.Г.Єрьомін [6, с. 124-141]. Ми схильні поділяти саме такі міркування. Аналіз норм Кон-

ституції й указаного Закону показує, що в Україні визнається спільне існування норм міжнародних договорів та норм інших джерел права. На користь цього говорить і використання у ст. 9 Основного Закону терміна «законодавство», а не «правова система». До того ж, ратифікація надає договору міжнародному силу національного акта [3, с. 224]. Та й аналіз фінансово-правових норм (зокрема, ч.3 ст.4 Бюджетного кодексу, де закріплено: якщо міжнародним договором України, поданим на ратифікацію, встановлено інші вимоги, ніж у відповідних нормах бюджетного законодавства України, вони приймаються окремими законами про внесення змін до відповідних законів і розглядаються одночасно з ратифікацією міжнародного договору України, яким такі положення передбачені [4; 2001. – № 37-38. – Ст. 189]) говорить про той факт, що надання згоди на обов'язковість міжнародного договору та його втілення у внутрішнє законодавство країни здійснюються 2-ма різними актами парламенту. Задля справедливості слід підкреслити, що така вимога є вкрай необхідною в бюджетній сфері. Як наголошують науковці, сама ратифікація ще не означає автоматичного припинення дії норм бюджетного законодавства, які

суперечать ратифікованому міжнародному договору. Вони втрачають силу тільки після встановленої законодавчої процедури. Дія цих правил є особливо важливою в бюджетній царині. Вони виключають можливість того, щоб будь-яким міжнародним правочином були передбачені якісь виплати за рахунок бюджету і були здійснені до ратифікації договору й до внесення у встановленому законом порядку поправок до затвердженого бюджету [18].

Потрібно вказати, що сьогодні при здійсненні фінансової діяльності найпоширенішим є застосування міжнародних договорів у сфері оподаткування. На значимості серед джерел податкового права міжнародно-правових договорів у сучасних умовах зупиняється М.П.Кучерявенко, звертаючи увагу на те, що розвиток суспільних відносин, що відбиває інтенсивні інтеграційні процеси, призводить до необхідності узгодження, взаємоув'язування національних податкових систем і регулюючих їх правових механізмів. Укладаючи між собою міжнародні угоди й договори, встановлюючи взаємні права й обов'язки, фіксуючи норми права, яким сторони зобов'язалися підкорятися, держави передбачають упорядковувати як від-

носини існуючі, так і майбутні [9, с. 542]. Отже, міжнародні договори, що містять фінансово-правові норми, необхідно вважати джерелами фінансового права України.

З нашого погляду, визнання міжнародного правочину джерелом фінансового права й окреслення його місця в цій системі характеризуються такими особливостями:

- включення міжнародних договорів до системи законодавства України визначається Конституцією України;

- норми міжнародних договорів, згода на обов'язковість застосування яких надана Верховною Радою України, зазвичай не діють безпосередньо. У певних випадках для їх вживання вимагається видання внутрішньодержавних актів;

- якщо міжнародним правочином встановлено інше правило поведінки, порівняно із закріпленим законом, то в цьому разі діє пріоритет норм міжнародного договору;

- Україна повинна бути учасником міжнародного правочину;

- міжнародний договір України має бути опублікований у встановленому порядку;

- статус міжнародного договору визначається шляхом прийняття спеціального закону (ратифікації). Це наділяє

ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ФІНАНСОВОГО ПРАВА

такий договір юридичною силою, рівною за значенням закону України, а тому переважна сила перед останнім положень міжнародного договору після ратифікації не нівелюється.

Таким чином, міжнародні договори, що містять фінансо-

во-правові норми, з одного боку, є складовою частиною фінансового законодавства, а з другого – джерелом фінансового права. Вони виступають важливою передумовою вдосконалення правового регулювання фінансової діяльності в Україні.

Список літератури: 1. Баев С.А. Соглашения об избежании двойного налогообложения между Россией и государствами – членами ЕС: Сравнительно-правовое исследование. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 192 с. 2. Бирюков П.Н. Международное право: Учеб. пособ. – М.: Юристъ, 1999. – 416 с. 3. Блищенко И.П. Международное и внутригосударственное право: Учеб. пособ. – М.: Госюриздат, 1960. – 238 с. 4. Відомості Верховної Ради України. 5. Воронова Л.К. Фінансове право України: Підруч. – К.: Прецедент; Моя книга, 2006. – 448 с. 6. Еремин С.Г. Договор в финансовом праве: Дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.14. – М., 2008. – 184 с. 7. Игнатенко Г.В. Взаимодействие внутригосударственного и международного права: Учеб. пособ. – Свердловск: УрГУ, 1981. – 60 с. 8. Канашевский В.А. Нормы гражданского права и гражданское законодательство России. – М.: Междунар. отношения, 2004. – 272 с. 9. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права: В 6-ти т. – Т 2: Введение в теорию налогового права. – Харьков: Легас, 2004. – 600 с. 10. Лукашук И.И. Международное право в судах государств. – СПб.: Россия-Нева, 1993. – 302 с. 11. Марочкин С.Ю. Действие норм международного права в правовой системе Российской Федерации. – Тюмень: Тюменский гос. ун-т, 1998. 12. Мартиненко П. Місце і роль Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року в конституційно-правовому механізмі України // Вісн. Конституц. Суду України. – 2002. – № 2. – С. 64-72. 13. Международное право: Учеб. / Отв. ред.: Г.В. Игнатенко, О.И. Туинов. – М.: Норма-Инфра-М, 1999. – 584 с. 14. Орлюк О.П. Фінансове право: Навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 528 с. 15. Петрова Г.В. Налоговые отношения: теория и практика правового регулирования. – М.: Олита, 2003. – 320 с. 16. Петрова Г.В. Финансовое право: Учеб. / Г.В. Петрова. – М.: Проспект, 2009. – 288 с. 17. Постатейный комментарий к Бюджетному кодексу РФ / Под. ред. А.Н. Козырина // [Электронный ресурс] / ИПС «Консультант Плюс». – Режим доступа: <http://www.consultant.ru>. 18. Правовые акты: Учеб.-практ. пособ. / Ю.А. Тихомиров, И.В. Котелевская. – М.: Юринформцентр, 1999. – 420 с. 19. Проблемы теории государства и права: Учеб. пособ. / Под ред. М.Н. Марченко. – М.: Юристъ, 2003. – 656 с. 20. Савенко М. Роль міжнародно-правових актів у діяльності Конституційного Суду України із захисту прав і свобод людини // Вісн. Конституц. Суду України. – 2001. – № 2. – С. 72-79. 21. Толстопятенко Г.П. Европейское налоговое право. Сравнительно-правовое исследование. – М.: Норма, 2001. – 336 с. 22. Фінансове право України: Навч. посіб. / За ред. М.П. Кучерявенка. – Харків: Право, 2010. – 288 с. 23. Чужикова Н.И. Источники финансового права: Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.14 – Воронеж, 2004. – 227 с. 24. Шумилов В.М. Международное финансовое право: Учеб. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 432 с.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРЫ КАК ИСТОЧНИКИ ФИНАНСОВОГО ПРАВА Дмитрик О.А.

Анализируются существующие взгляды относительно правовой природы международных договоров, их места в системе национального законодательства. Делается вывод, что международные договоры, содержащие нормы финансового права, после дачи согласия на их обязательность Верховной Радой Украины, являются источниками финансового права. Такие договоры не теряют своего преобладающего значения перед законами Украины.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Ключевые слова: источники финансового права, международный договор, система источников финансового права.

INTERNATIONAL AGREEMENTS AS SOURCES OF FINANCIAL LAW **Dmytryk O.O.**

Existing views are analyzed concerning legal nature of international agreements, their place in the system of national legislation. The conclusion is made that international agreements, containing the norms of financial law, become the sources of financial law after the Verkhovna Rada of Ukraine gives its consent to make those norms obligatory. Such agreements do not lose their predominating value in relation to the laws of Ukraine.

Key words: sources of financial law, international agreement, system of sources of financial law.

Надійшла до редакції: 14.04.2010